

UDK 373.5(450.36=163.6)"18/19"  
1.02 Pregledni znanstveni članek  
Prejeto: 24. 8. 2018

Lidija Rupel\*

***Srednješolsko izobraževanje tržaških  
Slovencev za časa Avstro-Ogrske in  
ustanovitev slovenske gimnazije leta 1945***  
*Secondary school education of Slovenians in Trieste during  
the Austro-Hungarian period and the foundation of the  
Slovenian grammar school in 1945*

*Izvleček*

V drugi polovici 19. stol. so se tržaški Slovenci vpisovali predvsem na državno nemško klasično gimnazijo, in sicer v manjšem številu, tudi na nemško realko, medtem ko so italijanske občinske šole obiskoval le malokateri slovenski dijak. Ob koncu stoletja in pred prvo svetovno vojno je prišlo v obeh nemških zavodih do povečanja števila slovenskih učencev, še posebno na gimnaziji, ki je dajala kmečkim in delavskim otrokom boljše možnosti za družbeni vzpon. Obenem se je začelo politično in družbeno uveljavljati tudi slovensko meščanstvo, ki je v gimnaziji videlo pomembno izobraževalno pot za doseg svojih ciljev. Z večanjem števila slovenskih dijakov se je postopoma izboljševal tudi položaj slovenščine v okviru obeh šol, tako gimnazije kot realke. Tik pred koncem prve svetovne vojne je kazalo, da bodo tržaški Slovenci dobili svojo gimnazijo, kar pa se ni uresničilo zaradi zasedbe mesta s strani italijanske vojske. Tako je slovensko gimnazijo v Trstu ustanovila šele Zavezniška vojaška uprava leta 1945.

*Abstract*

In the second half of the 19th century, the Trieste Slovenians mostly enrolled at the state German classical gymnasia and, somewhat fewer, at the German secondary school dedicated to natural and technical sciences, while few Slovenian students attended the Italian municipal schools. At the end of the century and prior to World War One, the number of Slovenian students in both German institutions increased, particularly at the grammar school, which offered to the children of farmers and workers better possibilities for climbing the social ladder. At the same time the Slovenian bourgeoisie began to be politically and socially established and saw in the grammar school an important educational path to the achievement of their goals. With the increase in the number of Slovenian students, the position of the Slovenian language within the two schools also improved. Just before the end of World War One it seemed that the Trieste Slovenians would acquire their own gymnasia, but this did not happen due to the city's occupation by the Italian army. Thus, the Slovenian gymnasia in Trieste was first founded by the Allied Military Administration in 1945.

\* Lidija Rupel, prof. latinščine in grščine, Državni znanstveni licej Franceta Prešerna, Trst, e-pošta: lidiarupel@alice.it

**Ključne besede:** Trst, italijanske šole, nemška gimnazija, nemška realka, tečaji slovenščine.

**Key words:** Trieste, Italian schools, German *Gymnasium*, German *Realschule*, course in Slovenian

Konec 19. in začetek 20. stoletja je bil čas gospodarskega, družbenega in političnega vzpona slovenske narodne skupnosti v Trstu: nastala so številna podjetja, hranilnice in posojilnice, kulturna in športna društva. Slovenci so bili aktivni na raznih področjih: v obrtništvu, trgovini, špediciji, gostinstvu, zadružništvu. Slovenski meščanski sloj je začel igrati v mestu vedno pomembnejšo vlogo. O tem hitrem napredku priča Narodni dom, ki so ga v samem mestnem jedru zgradili v letih od 1901 do 1904.

Gospodarski in kulturni razvoj je prinesel tudi vedno večje zahteve po izobraževanju v slovenskem jeziku. Ministrski odlok z dne 2. septembra 1848, ki je bil potrjen 22. oktobra 1861, je v osnovnih šolah določal pouk v materinščini.<sup>1</sup> Tako so tržaški Slovenci kljub nasprotovanju italijanske občinske uprave imeli v drugi polovici 19. stol. slovenske ljudske šole na podeželju in v predmestjih. V samem mestnem jedru pa je rastoči italijanski iredentizem onemogočal ustanovitev slovenskih osnovnih šol, tako da je do teh prišlo šele po nastanku Družbe sv. Cirila in Metoda (leta 1885). Ta je leta 1888 ustanovila prvo zasebno slovensko osnovno šolo pri Sv. Jakobu.<sup>2</sup> Leta 1916 pa so avstrijske oblasti dovolile pri Sv. Jakobu tudi ustanovitev meščanske šole Ciril-Methodove družbe,<sup>3</sup> ki je omogočala vpis v poklicne šole in na učiteljišče. V šolskem letu 1918/19 je Ciril-Methodove osnovne šole v Trstu obiskovalo 2369 učencev, deško meščansko šolo pa 155.<sup>4</sup>

Po uspešno zaključenem osnovnem šolanju so se slovenski učenci lahko izobraževali v materinščini samo na poklicnih šolah: v tržaški bolnišnici je že od leta 1816 deloval slovenski babiški tečaj, ki so ga ukinili šele leta 1924, v Nabrežini je od leta 1891 do leta 1915 delovala obrtniška šola za klesarje, leta 1910 so ustanovili dveletno trgovsko šolo. Leta 1912 je vlada odobrila trgovsko obrtno trirazredno nadaljevalno šolo, na začetku leta 1918 pa so na državni obrtni šoli ustanovili slovenske tečaje za pomorske strojnike, mizarje, šivilje in krojače, ki pa jih italijanska oblast ni nikoli aktivirala.<sup>5</sup> V okoliških vaseh so obstajale tudi pripravnice za učiteljišče in srednje šole. Pripravnica za učiteljišče je bila najprej na Proseku (1874), nato pa v Dolini od leta 1878 do leta 1880; na Proseku so leta 1879 ustanovili pripravnico za srednje šole, ki je delovala do leta 1918; takšna pripravnica je bila

1 Pahor, S., *Pregled zgodovine slovenskega šolstva*, str. 48.

2 Pahor, D., *Pregled razvoja osnovnega šolstva*, str. 281–283.

3 Pahor, S., *Pregled zgodovine slovenskega šolstva*, str. 59.

4 Pahor, D., *Pregled razvoja osnovnega šolstva*, str. 283.

5 Pahor, S., *Pregled zgodovine slovenskega šolstva*, str. 50, 59–60.

tudi v Rojanu, ta se je na začetku 20. stoletja preselila v mestno jedro in delovala do konca prve svetovne vojne.<sup>6</sup>

Na višji stopnji pa tržaški Slovenci niso imeli možnosti, da bi se šolali v materinščini: srednje šole v Trstu so bile samo nemške ali italijanske; nemške šole so bile državne, italijanske pa občinske, razen Pomorske šole, ki je bila edina državna šola z italijanskim učnim jezikom. Pregled izvestij najpomembnejših tržaških italijanskih srednjih šol, in sicer italijanske klasične gimnazije, realke, pomorske šole in ženskega liceja, je potrdil domnevo, da so se tržaški Slovenci v zelo skromni meri vpisovali na italijanske šole, saj italijansko iredentistično obarvan Trst sploh ni bil naklonjen Slovincem.<sup>7</sup> V letopisih italijanske klasične gimnazije (Ginnasio Comunale Superiore),<sup>8</sup> ki je začela delovati v šolskem letu 1863/64 in so jo 1. novembra 1912 poimenovali po Danteju Alighieriju,<sup>9</sup> najdemo podatke o narodnosti dijakov šele v šolskem letu 1875/76. Takrat so bili na začetku šolskega leta skupno 203 dijaki, in sicer jih je bilo 197 italijanske narodnosti, 4 grške, 1 francoske in 1 »ilirske«. Oznaka »ilirski« materni jezik je bila v rabi skoraj deset let in število »ilirskih« dijakov je nihalo med 1 in 12. V šolskem letu 1885/86 so začeli uporabljati izraz »slovanski« materni jezik in prav v tem šolskem letu je bilo največ »slovanskih« učencev (18), v šolskem letu 1910/11 pa so uvedli oznako »slovenski« materni jezik. Prav v tem šolskem letu so obiskovali gimnazijo 4 Slovenci (na 692 dijakov), kar je najvišje zabeleženo število. Na italijanski gimnaziji »Francesco Petrarca«, ustanovljeni leta 1912, pa je v izvestjih v rabi samo izraz »slovanski« materni jezik.

Italijansko realko (Civica Scuola Reale Superiore)<sup>10</sup> so ustanovili eno leto pred gimnazijo, pouk je namreč stekel v šolskem letu 1862/63. V nasprotju z gim-

6 Pahor, S., *Pregled zgodovine slovenskega šolstva*, str. 58.

7 V Gorici so bili odnosi med Slovenci in Italijani manj napeti kot v Trstu. V Gorici je leta 1910 avstrijska oblast dovolila ustanovitev italijanske paralelke v sklopu nemške državne gimnazije. Leto pozneje je profsorski zbor v celoti, z izjemo enega profesorja, v popolnem soglasju s starši predlagal, da bi pouk tujega jezika, v tem primeru francoščine, nadomestili s poukom slovenščine, kar je izzvalo zelo ostre kritike in napade s strani italijanskih profesorjev in izobražencev v Trstu (prim. Caporrella, *Strategie educative*, 3. pogl., str. 174–192, Caporrella, *Scuola, diritto linguistico*).

8 Navedeni podatki so zbrani na osnovi letopisov: *Programma oz. Annuario del Ginnasio Comunale Superiore di Trieste* (tudi *Annuario del Ginnasio Superiore Comunale di Trieste*) za šolska leta od 1863/64 do 1914/15; samo za šolsko leto 1875/76 se podatki nanašajo na število vpisov ob začetku šolskega leta, v preostalih primerih pa na število dijakov ob koncu šolskega leta. Leta 1912 so ustanovili drugo občinsko gimnazijo, ki je začela izdajati svoj letopis *Annuario del Ginnasio Superiore Comunale „Francesco Petrarca“* za šolski leti 1912/13–1914/15.

9 *Annuario del Ginnasio Comunale Superiore*, a. 50, 1913, str. 183; *Annuario del Ginnasio Superiore Comunale „Francesco Petrarca“*, a.1, 1913, str. 95.

10 Podatki so zbrani na osnovi izvestij realke, *Programma oz. Annuario della Civica Scuola Reale Superiore*, za šolska leta od 1862/63 do 1917/18. Do vključno leta 1873/74 se podatki o narodnosti učencev nanašajo na število vpisanih na začetku šolskega leta, potem pa so upoštevali samo število učencev ob koncu šolskega leta. Leta 1910 so ustanovili drugo italijansko občinsko realko, ki je dobila ime po kraju svojega sedeža, in sicer Civica Scuola Reale Superiore di S. Giacomo, ukiniли pa so jo oktobra 1915.

nazijo so že v prvih letopisih izpostavljali narodno pripadnost učencev: Slovenci so prvokrat omenjeni v šolskem letu 1906/07, pred tem je bil v rabi izraz »slovanski« materni jezik. Samo v izvestjih realke najdemo posebej navedene učence iz mešanih zakonov (*nazionalità mista*), predvsem italijansko-nemških, italijansko-slovanskih, italijansko-grških. Slovenskih dijakov je bilo vedno zelo malo, najvišje zabeleženo število so 4 dijaki v šolskem letu 1915/16, največ »slovanskih« učencev pa je bilo prav v prvem šolskem letu (17), pozneje jih je bilo vedno manj kot 10.

Pomorska šola (I. R. Accademia di Commercio e Nautica) je bila v Trstu edina državna srednja šola z italijanskim učnim jezikom. V Izvestjih za šolsko leto 1892/93<sup>11</sup> prvič zasledimo podatke o narodni pripadnosti učencev navtične sekcije, leto pozneje tudi za učence trgovskega oddelka. Na Pomorski šoli so na začetku uporabljali izraz »slovanski« materni jezik, s šolskim letom 1901/02 pa »slovenski«. Čeprav je bila to edina tovrstna šola v mestu, je bilo slovenskih dijakov malo, po številu najboljši vpis beležimo v šolskem letu 1912/13 s 6 slovenskimi dijaki, na trgovskem oddelku akademije pa je bilo v šolskih letih 1907/08–1910/11 od 10 do 13 Slovencev. Tudi na trgovskem tečaju za dekleta je bilo vpisanih nekaj slovenskih učenk: v šolskem letu 1909/10 je pouku sledilo 61 deklet, od teh je bilo 52 Italijank, 2 Nemki in 7 Slovenk. Večje število vpisov na trgovski sekciji je treba verjetno pripisati dejstvu, da se je veliko Slovencev ukvarjalo s trgovino.

S šolskim letom 1881/82 se je žensko učiteljišče, ustanovljeno leta 1871, spremenilo v žensko gimnazijo (Civico Liceo Femminile).<sup>12</sup> V letopisih so od vsega začetka navedeni podatki o narodni pripadnosti učenk, slovenske dijakinje pa zasledimo šele v šolskem letu 1902/03, ko sta na 648 učenk prisotni 2 učenki slovenske narodnosti. Teh pa ni bilo v nobenem šolskem letu več kot 3.<sup>13</sup>

V primerjavi z nemškimi so bile italijanske šole narodnostno homogene in nacionalistično usmerjene, predvsem klasična gimnazija, ki je vzgajala bodoče zavedne italijanske intelektualce. V nasprotju z italijanskimi šolami pa so nemške srednje šole, predvsem klasična gimnazija, poudarjale svoj multietnični značaj, čeprav je tržaško glasilo *Edinost* označevalo te šole kot »ultranemške« in menilo, da »se po šolskih dvoranah tukajšnje c. kr. gimnazije in realke goji strogo ultranemški, celo malo po pruskem dišeči duh«.<sup>14</sup> Na teh šolah pa so kljub temu delovali tečaji slovenskega jezika, ki na italijanskih zavodih niso bili niti predvi-

11 Podatki so zbrani na osnovi izvestij, *Prospetto degli studi dell'I. R. Accademia di Commercio e Nautica in Trieste*, za šolska leta od 1850/51 do 1917/18, razen letopisov za dobo od 1852/53 do 1858/59. Podatki o narodnosti učencev se nanašajo na število vpisanih na koncu šolskega leta.

12 *Prima relazione annuale del Civico Liceo Femminile di Trieste*, 1882, str. 1.

13 Podatki so zbrani na osnovi izvestij šole, *Prima relazione oz. Relazione Annuale del Civico Liceo femminile di Trieste*, za šolska leta od 1881/82 do 1914/15. V šolskem letu 1913/14 so zaradi velikega števila vpisov odprli še drugi ženski licej (Secondo Liceo femminile comunale), ki je začel izdajati svoja izvestja. Državne oblasti so ga ukinile 30. septembra 1915. Po ukinitvi drugega liceja so se izvestja od šolskega leta 1915/16 do šolskega leta 1917/18 preimenovala v *Annuario del Civico Liceo femminile di Trieste*.

14 *Edinost*, 17. 3. 1912, str. 2.

deni. Zaradi tega je razumljivo, da so se tržaški Slovenci raje vpisovali na nemške srednje šole, predvsem na nemško klasično gimnazijo, v manjši meri pa na realko in učiteljske.

Nemška klasična gimnazija<sup>15</sup> in nemška realka sta imeli svoj sedež v isti stavbi na Lipskem trgu, današnjem Trgu A. Hortis, kamor sta se vselili v šolskem letu 1876/77. Nemška klasična gimnazija (K. K. Staatsgymnasium) je bila center državnega nemškega šolskega sistema: odpirala je pot do državnih služb in do kariere, zato je mnogo italijanskih družin vpisovalo svoje otroke na nemško gimnazijo tudi po ustanovitvi italijanske občinske klasične gimnazije. Nemška klasična gimnazija v Trstu je bila ustanovljena leta 1842, ko so ukiniili gimnazijo v Kopru in v Trst preselili ves profesorski zbor. Delovala je do leta 1918, ko je Trst prešel pod Italijo. V prvem šolskem letu 1842/43 je štela le 117 dijakov, v šolskem letu 1913/14, tik pred prvo svetovno vojno pa že 619. Sorazmerno s skupnim številom učencev je rasla tudi prisotnost slovenskih dijakov: njihovo število je bilo na začetku prav skromno, v letih pred prvo svetovno vojno pa to število ni nikoli padlo pod dvesto, kar je vplivalo tudi na vlogo slovenščine znotraj predmetnika. Na začetku so slovenščino poučevali na tečajih in je sodila med izbirne predmete. Prva dva tečaja po dve tedenski uri sta začela delovati jeseni leta 1848 na pobudo Ivana Macuna (1821–1883), slovenskega literarnega zgodovinarja in jezikoslovca. Po letu 1852, ko je slovenščina postala obvezna za dijake slovenske narodnosti pod pogojem, da so se na začetku šolskega leta prijavi k pouku slovenskega jezika, so začeli delovati trije tečaji (skupno pet ali šest ur na teden), vendar je v slovenščini potekal samo tretji tečaj. V 1. in 2. tečaju so obravnavali oblikoslovje in besedotvorje, v 3. tečaju pa zgodovino slovenskega slovstva. Uporabljali so Potočnikovo slovnico in različne čitanke, kot npr. Cvetje slovenskiga pesništva Ivana Macuna in Slovenska berila Frana Miklošiča. Pozneje (v šolskem letu 1884/85) so aktivirali tečaj za Neslovence oz. za dijake, ki so se hoteli učiti slovenščine kot neobveznega predmeta. Ta tečaj so potem organizirali vsako leto, če je bilo dovolj zainteresiranih dijakov. Na tečaju za Neslovence so uporabljali v nemščini napisano slovensko slovnico, čitanko in slovar profesorja Josipa Lendovška (1854–1895). V šolskem letu 1886/87 so delovali že štirje tečaji, leto pozneje, v šolskem letu 1887/88, je bila slovenščina vključena v razredni pouk, in sicer po dve uri tedensko, tako da sta zdaj slovenščina in italijanščina imeli enak status relativno obveznega predmeta, izbiro je pa pogojevala narodna pripadnost dijakov. Od šolskega leta 1909/10 se je začelo število tedenskih ur slovenščine postopoma večati (4), tečaja za Neslovence pa sta bila dva, vsak po tri ure tedensko.

Novemu položaju slovenščine so morali profesorji primerno prilagoditi tudi učni program. V nižjih razredih so obravnavali slovnico, v zadnjih treh razredih pa slovensko slovstvo od ljudskega pesništva do moderne slovenske literature. Tudi število učbenikov se je povečalo. V šolskem letu 1909/10 so bili predpisani Janežiče-

15 Za podatke o nemški klasični gimnaziji: Rupel, L. K. Moser, str. 39–48 in Rupel, *Nemška klasična gimnazija*, str. 18–23.

va Slovenska slovnica v priredbi J. Sketa in več Sketovih učbenikov (Staroslovenska čitanka, Slovenska čitanka I–IV., Slovensko berilo za 5. in 6. razred, Slovstvena čitanka za 7. in 8. razred). V letopisih so navedeni tudi naslovi slovenskih nalog za višje gimnazijske razrede, ki so obravnavali slovensko ljudsko literaturo, literaturo začetne dobe, Prešernovo in Župančičevo poezijo, antično književnost, znanstveno-socialne, moralno-vzgojne in državljansko domoljubne teme.

V vseh razredih za skupnih 16 ur tedensko je od šolskega leta 1889/90 učil slovenščino jezikoslovec in književni zgodovinar Karel Glazer (1845–1913), profesor na gimnaziji že od leta 1880, okrajni šolski nadzornik za pouk slovenščine na srednjih šolah na Primorskem pa je bil od šolskega leta 1885/86 Anton Klodič (1836–1914), vitez Sabladoski, rojen v Hlodičih v Beneški Sloveniji, šolski nadzornik od leta 1869 do leta 1902.<sup>16</sup>

V šolskem letu 1909/10 je na sedežu klasične gimnazije začela delovati tudi realna gimnazija, na kateri so v večji meri gojili znanstvene predmete in so grščino nadomestili s poukom modernega jezika. Na tej smeri so imeli v prvih dveh razredih takoj na začetku po štiri ure slovenščine.

Realka (K. K. Staats-Oberrealschule) je bila splošnoizobraževalna šola s poudarkom na matematiki in naravoslovju.<sup>17</sup> Sedemrazredna realka je bila v Trstu ustanovljena s cesarskim dekretom z dne 20. oktobra 1870. V prvem šolskem letu se je na realko vpisalo 167 dijakov. Na koncu tega prvega šolskega leta so bili vpisani le štirje slovenski dijaki, v naslednjih treh letih pa uporabljajo v letopisih splošno oznako *Slaven*, tako da je težko ugotoviti resnično število slovenskih učencev.

Pouk slovenščine so prvič organizirali v šolskem letu 1875/76 z dvema tečajema po tri ure tedensko. Tečaje je vodil Johann Uschnig, prej asistent na Pomorski akademiji na Reki in učitelj znanstvenih predmetov. Od šolskega leta 1885/86 so na šoli delovali skoraj vedno trije tečaji slovenščine po dve uri tedensko, na njih pa je od šolskega leta 1884/85 do šolskega leta 1896/97 poučeval Viljem Urbas (1831–1900), etnolog in profesor.<sup>18</sup> Do ponovnih sprememb je prišlo v šolskem letu 1910/11, ko so uvedli razredni pouk slovenščine s 4 urami v prvih dveh razredih in s 3 v preostalih razredih (Min. odlok z dne 29. avgusta 1910, št. 29119).<sup>19</sup> Na realki je bil pouk slovenščine bolj jezikovno usmerjen, poudarek je bil predvsem na oblikoslovju in skladnji. Ko so uvedli razredni pouk slovenščine, so program razširili in poglobili po zgledu klasične gimnazije. V tem zadnjem obdobju so tudi na realki uporabljali Janežič-Sketovo Slovensko slovnico in Sketove čitanke.

Slovenski dijaki so se manj vpisovali na realko, čeprav je njihovo število stalno raslo tudi na tej šoli: če jih je bilo v šolskem letu 1880/81 le 8 (na gimnaziji v istem šolskem letu 57), jih je bilo v šolskem letu 1900/01 že 54 (na gimnaziji 137) in v šolskem letu 1910/11 kar 90 (na gimnaziji 199); v šolskem letu 1917/18 se je v 1.

16 *Primorski slovenski biografski leksikon*, 8. snopič, str. 67–70.

17 Za podatke o nemški realki: Rupel, *Nemška realka*, str. 25–28.

18 *Primorski slovenski biografski leksikon*, 16. snopič, str. 127.

19 Rupel, *Nemška gimnazija*, str. 27.

razred klasične in realne gimnazije vpisalo skupno 46 dijakov, v 1. razred realke pa 40, število vpisanih je bilo torej vsaj v prvih razredih enako.<sup>20</sup>

Slovenske družine, večinoma delavskega in kmečkega izvora, so raje vpisovale svoje otroke na gimnazijo, ker je v primerjavi z realko dajala več možnosti za družbeno uveljavitev, in sicer zaradi lažjega vpisa na univerzo. Gimnazijci so se lahko vpisovali na vse fakultete, z opravljenim diferencialnim izpitom iz opisne geometrije in prostoročnega risanja tudi na visoke tehnične šole. Dijakom realk pa je matura odpirala možnost študija na visokih tehničnih šolah, od leta 1870 tudi na univerzi, a samo na matematiki, naravoslovju in tujih jezikih. Za vpis na tradicionalne fakultete (filozofija, teologija, medicina in pravo) pa so morali opravljati diferencialni izpit iz latinščine, grščine in filozofske propedeutike, kar je predstavljalo izredno hudo oviro.<sup>21</sup> Dijaki realnih gimnazij so imeli tudi manj denarnih olajšav, medtem ko je gimnazijce večkrat gmotno podpirala duhovščina, ki je videla v njih svoj duhovni naraščaj.<sup>22</sup>

Učiteljski poklic si je zaradi pomanjkanja primernih tečajev in nizkih plač le počasi utiral pot med tržaškimi Slovenci. Najprej je bil tečaj za učitelje v sklopu tržaške normalke. Leta 1848 je šestmesečni tečaj postal enoleten, naslednje leto pa dveleten. Med predmeti je bila tudi slovenščina.<sup>23</sup> Na samostojnem c. k. moškem učiteljišču je pouk slovenščine izpričan v letih 1849–1853.<sup>24</sup> V letih od 1859 do 1864 tam ni bilo pedagoških tečajev.<sup>25</sup> Po ponovnem odprtju učiteljišča v šolskem letu 1864/65 pa kljub prisotnosti slovenskih učencev pouka slovenščine niso vzpostavili.<sup>26</sup> V glavnem je bilo število učencev na šoli zelo skromno: v šolskem letu 1871/72 jih je bilo le 17, od teh 6 Slovencev.<sup>27</sup> Ker je bilo vzdrževanje treh učiteljišč, v Trstu, Kopru in Gorici, z majhnim številom vpisov za vlado predrago, so leta 1875 v Kopru ustanovili moško učiteljišče z italijanskim, slovenskim in hrvaškim oddelkom, ki je postalo edino moško učiteljišče za celotno Avstrijsko Primorje.<sup>28</sup> Slovenski odderek koprskega učiteljišča se je v Gorico preselil 16. septembra 1909 in je postal prva popolnoma slovenska šola v Avstriji.<sup>29</sup>

Od šolskega leta 1854/55 do šolskega leta 1872/73, ko je začelo delovati italijansko občinsko žensko učiteljišče (Istituto magistrale femminile), so se tržaška dekleta izobraževala na zasebni šoli sester benediktink. Slovenskih učenk je bilo

20 *Edinost*, 16. 6. 1918, str. 2.

21 Hriberšek, *Klasični jeziki*, str. 90–91; Potočnik, *Šolski sistem v Avstro-Ogrski*, str. 35–36.

22 Schmidt, *Zgodovina šolstva*, 3. del, str. 433.

23 Plemič, *Slovensko šolstvo*, str. 2.

24 Marinaz, *Memorie scolastiche*, str. 42; Pahor, S., *Pregled zgodovine slovenskega šolstva*, str. 52.

25 Marinaz, *Memorie scolastiche*, str. 42.

26 Cencič, *Šola za znanje učiteljev*, str. 42.

27 Pahor, D., *Pregled razvoja osnovnega šolstva*, str. 298.

28 Pahor, D., *Pregled razvoja osnovnega šolstva*, str. 299; Kontestabile Rovis, *Slovenski oddelki*, str. 68.

29 Cencič, *Šola za znanje učiteljev*, str. 67.

zelo malo: v šolskem letu 1871/72 sta bili le 2, šolo pa je obiskovalo skupno 33 deklet.<sup>30</sup>

Od šolskega leta 1908/09 naprej so slovenske družine svoje hčerke vpisovale na zasebno nemško šestrazredno žensko gimnazijo (Mädchenlyzeum der Schulschwester in Triest) in na strokovno šolo,<sup>31</sup> ki so ju Šolske sestre sv. Frančiška Kristusa Kralja odprle 1. oktobra 1908 v Ul. Besenghi 14. Šola je delovala do leta 1912, ko so morale sestre prodati stavbo zaradi dolgov. Šolo so obiskovale predvsem Slovenke, med katerimi naj omenimo hčerki tržaškega odvetnika in politika Edvarda Slavika (1865–1931). Pouk je potekal v nemščini, slovenščina je sodila med neobvezne predmete: v prvem razredu so ji bile dodeljene 4 ure, v preostalih razredih pa 3.

Po zaprtju zavoda šolskih sester so v šolskem letu 1912/13 v šolski stavbi na Lipskem trgu (Ul. dell'Annunziata) ustanovili nemško zasebno dekliško gimnazijo in trgovski tečaj (Mädchenlyzeum und zweiklassige Handelsschule für Mädchen).<sup>32</sup> Slovenščina je bila izbirni predmet, poučeval jo je gimnazijski profesor Ivan Merhar (1874–1915). Učenke na tej šoli so bile v veliki večini nemške narodnosti, Slovenk je bilo prav malo: v prvem šolskem letu 25 na 156 vpisanih, v naslednjih šolskih letih (1913/14 in 1915/16) pa nikoli več kot 23; na trgovskem tečaju je bilo v šolskem letu 1912/13 11 slovenskih učenk na 39 vpisanih; to število se kljub povečanemu vpisu ni spremenilo niti v naslednjih šolskih letih.<sup>33</sup> Iz člankov v sočasnem tisku lahko sklepamo, da je bila ta šola usmerjena izrazito nemško nacionalistično.<sup>34</sup>

Ko je Italija 24. maja 1915 napovedala vojno Avstro-Ogrski, je Posočje naenkrat postalo bojišče. Zaradi preteče vojne nevarnosti so oblasti določile zaprtje goriških šol. V Trstu so že 9. decembra 1915 začeli delovati zaposlovalni tečaji goriških učiteljišč, od šolskega leta 1916/17 tudi pripravnica.<sup>35</sup> Število vpisanih je v zadnjem letu vojne naraslo z začetnih 47 v šolskem letu 1915/16 na 128. Pomembna novost je bilo skupno šolanje fantov in deklet. Predmetnik je bil podoben predmetniku zaposlovalnega tečaja v Ljubljani. Tako so zaposlovalni tečaji postali prva povsem slovenska srednja šola v Trstu, kjer italijanščine ni bilo niti med neobveznimi predmeti.

Od oktobra 1916 so v Trstu delovali tudi zaposlovalni tečaji goriške gimnazije, na katere pa so se v velikem številu vpisovali tudi tržaški in okoliški dijaki.<sup>36</sup> Po

30 Pahor, D., *Pregled razvoja osnovnega šolstva*, str. 298.

31 Debelli-Turk, *Ciril-Metodova šola*, str. 76–77; Pahor, S., *Pregled zgodovine slovenskega šolstva*, str. 63, *Od Tomaja do Trsta*, str. 19–22; Državni arhiv v Trstu (DAT): *I.I.R.R. Scuole del Litorale* (1842–1918), b. 595.

32 Cova, *Istituzioni scolastiche in Austria*, str. 82.

33 DAT: *I.I.R.R. Scuole del Litorale* (1842–1918), b. 596–597; *Erster Jahresbericht*, str. 22–23, 48–49, *Zweiter Jahresbericht*, str. 22–23, 47–48.

34 *Edinost*, 17. 3. 1912, str. 1–2; *Učiteljski tovariš*, 22. 3. 1912, str. 2.

35 Cencič, *Šola za znanje učiteljev*, str. 95–99.

36 *Edinost*, 26. 5. 1918, str. 2.



sklepu, da se goriška gimnazija vrne na Goriško, so slovenski starši začeli odločno zahtevati, da se slovenska gimnazija ustanovi tudi v Trstu.<sup>37</sup> O tem je podrobno poročal tržaški časopis *Edinost*.<sup>38</sup> Postavilo se je tudi vprašanje, ali naj bo novonastala gimnazija klasična ali realna. Starši in tudi *Edinost* so podpirali nastanek realne gimnazije, kar so utemeljevali z dejstvom, da »živimo v dobi tehnike in industrije, v mestu trgovine in obrti«<sup>39</sup> in da ta šola, nekakšen kompromis med klasično gimnazijo in realko, »odgovarja bolj modernim zahtevam in potrebam«,<sup>40</sup> in čeprav ni najboljša, je »od vseh tipov srednjih šol ta za nas ugodnejša«. <sup>41</sup> Ministrstvo za bogočastje in uk je nazadnje le dovolilo, da se zaposlovalni tečaji spremenijo v samostojen zavod s štirimi razredi s paralelkami in z določbo, da bo v naslednjih štirih letih zavod obsegal 8 razredov.<sup>42</sup>

Tako se je do 21. septembra 1918 249 dijakov vpisalo v gimnazijske (provizorične) tečaje (1.–4. razred).<sup>43</sup> Zaradi epidemije španske gripe so oktobra 1918 morali zapreti vse tržaške šole in tudi slovensko gimnazijo. Te po končani epidemiji niso več odprli, čeprav je po razpadu Avstro-Ogrske in po zasedbi Trsta s strani italijanske vojske število vpisanih dijakov naraslo na 544, ker so se na slovensko gimnazijo vpisali tudi dijaki, ki so prej obiskovali nemške šole.<sup>44</sup> Z nastopom fašizma se je začel položaj slovenskega šolstva v Italiji naglo slabšati do dokončnega zaprtja vseh slovenskih šol. Slovenski dijaki so obiskovali italijanske šole, mnogi pa so se z družinami izselili v Kraljevino Jugoslavijo in se šolali v Ljubljani ali Mariboru.

Slovensko realno gimnazijo je v Trstu ustanovila šele Zavezniška vojaška uprava (ZVU) 8. oktobra 1945, tri leta pozneje, 11. oktobra 1948, pa je kljub ostremu nasprotovanju italijanskih oblasti ZVU dovolila ustanovitev klasične vzporednice.<sup>45</sup> Prvi sedež gimnazije je bil na Ul. Lazzaretto Vecchio št. 9, v starem predelu mesta blizu Trga Hortis, kjer je bil nekdanji sedež nemške klasične gimnazije. V prvem šolskem letu se je vpisalo na gimnazijo nad sto dijakov. Večina dijakov je prihajala iz mesta ali iz okoliških vasi, precej pa jih je bilo tudi iz bolj oddaljenih krajev ali celo iz begunskih naselij po Italiji. Profesorji so bili večinoma jugoslovanski državljani, ki so se izselili zaradi svojih protikomunističnih političnih idej.

37 O slovenski gimnaziji v Trstu: Pahor, S., *Pregled zgodovine slovenskega šolstva*, str. 62.

38 *Edinost*, 26. 5. 1918, str. 2; 28. 5. 1918, str. 2; 1. 6. 1918, str. 2; 16. 6. 1918, str. 2; 19. 6. 1918, str. 1; 5. 9. 1918, str. 2; 18. 9. 1918, str. 2.

39 *Edinost*, 16. 6. 1918, str. 2.

40 *Edinost*, 18. 9. 1918, str. 2.

41 *Edinost*, 16. 6. 1918, str. 2.

42 DAT, *Provveditorato agli studi di Trieste*, b. 110, cl. III: pismo Generalnemu civilnemu komisariatu v Trstu z dne 30. 9. 1919 (Commissariato Generale Civile).

43 DAT, *Provveditorato agli studi di Trieste*, b. 110, cl. III: pismo Generalnemu civilnemu komisariatu v Trstu z dne 30. 9. 1919 (Commissariato Generale Civile); *Edinost* z dne 21. 9. 1918 na str. 2 navaja skupno 240 dijakov.

44 DAT, *Provveditorato agli studi di Trieste*, b. 110, cl. III: pismo generalnemu komisariatu v Trstu z dne 30. 9. 1919 (Commissariato Generale Civile).

45 Navedeni podatki o tržaškem liceju so zbrani v Zborniku *Licej Prešeren*.

Kot tuji državljani niso mogli biti stalno nameščeni, zato so se mnogi v petdesetih letih prejšnjega stoletja izselili v ZDA, v Kanado, Argentino in Avstralijo. Prvi ravnatelj gimnazije je bil profesor Srečko Baraga. Predmetnik je vključeval tako humanistične predmete (slovenščino, italijanščino, latinščino, angleščino, zgodovino, filozofijo) kot znanstvene (matematiko, fiziko, kemijo, prirodopis). Velik problem je bilo pomanjkanje učbenikov v slovenskem jeziku, saj od leta 1925 ni bila v Italiji natisnjena nobena slovenska knjiga.<sup>46</sup> Izdajanje slovenskih knjig je takrat prevzela Zavezniška vojaška uprava. Profesorji so si prizadevali, da bi imeli dovolj učbenikov vsaj za pouk slovenščine. Prva tiskana knjiga za srednje šole je bila Zgodovina slovenskega slovstva, ki so jo leta 1946 sestavili Vinko Beličič, Martin Jevnikar in Alojzij Geržinič. Jevnikar in Beličič sta potem napisala še Slovensko čitanko in Slovensko slovnico.

Aprila 1965 se je Državni znanstveni licej preselil v novo poslopje na Vrdeški cesti pri Sv. Ivanu, decembra leta 1969 pa je bil poimenovan po največjem slovenskem pesniku Francetu Prešernu. Danes šteje nad 230 dijakov in ponuja štiri licejske smeri, ki segajo tako na znanstveno kot na humanistično področje.

Na začetku 20. stoletja so tržaški Slovenci začeli zahtevati tudi slovensko univerzo v Trstu kot protiutež italijanskim zahtevam po univerzi.<sup>47</sup> Vprašanje univerze je bilo za oblasti kočljivo politično vprašanje, ker je avstrijska vlada hotela ohraniti v mestu politično ravnovesje med Italijani in Slovenci. Slovenski odvetnik in publicist Henrik Tuma (1858–1953) je podpiral izbiro Trsta, ker je menil, da je treba ustanavljati univerze v velikih mestih, kjer se mladini odpirajo "širša obzorja".<sup>48</sup> Nastalo je tudi kompromisno stališče, po katerem naj bi ustanovili italijansko-slovensko oz. slovensko-italijansko univerzo. Leta 1912, ko se je razširil glas, da bodo v sklopu trgovskega zavoda Revoltella aktivirali italijansko pravno fakulteto, je slovenski pravnik in publicist Vladimir Knaflič (1888–1946) znova vneto branil nastanek univerze v Trstu, ker živi v Trstu zelo številna slovenska skupnost, ki se hitro razvija, dalje zaradi stalnega priliva slovenskih ljudi v Trst in ker že tretjina tržaških Slovencev pripada srednjemu sloju.<sup>49</sup> Posledično so se na omenjeni trgovski zavod vpisali številni slovenski in hrvaški študenti, da bi dokazali, da je nastanek dvojezične univerze opravičljiv na osnovi števila.<sup>50</sup> Kljub protestom in vnetim razpravam pa ni prišlo do ustanovitve niti italijanske niti slovenske univerze.

46 Jevnikar, *O pisanju in tiskanju slovenskih knjig*, str. 131.

47 Pierazzi (Pirjevec), *Problem slovenske univerze*.

48 Tuma, *Vseučiliško vprašanje*, str. 147.

49 Knaflič, *Vseučilišče v Trst!*, str. 16–17.

50 Pierazzi (Pirjevec), *Problem slovenske univerze*, str. 260.

## Viri in literatura

### Arhivski viri

DAT= Državni arhiv v Trstu

*I.I.R.R. Scuole del Litorale (1842–1918)*, b. 595, 596, 597.

*Provveditorato agli studi di Trieste*, b. 110, cl. III.

### Časopisni članki

*Edinost* (Trst): 17. 3. 1912; 26., 28. 5. 1918; 1., 16., 19. 6. 1918; 5., 18., 21. 9. 1918.

Plemič (Kleinmayr), Ferdo, Slovensko šolstvo v tržaški okolici v dobi konkordata,

*Učiteljski tovariš*, 51 (št. 23), 9. 6. 1911, str. 1–2.

Tuma, Henrik, Vseučiliško vprašanje. *Omladina*, I, št. 10, januar 1905, str. 147–149.

*Učiteljski tovariš*: 22. 3. 1912.

### Spletni viri

Caporrella, Vittorio, *Strategie educative dei ceti medi italiani a Trieste tra la fine del XIX sec. e il 1914*. Dissertation. Berlin, 2009. Url naslov: [http://www.diss.fuberlin.de/diss/receive/FUDISS\\_thesis\\_000000007142](http://www.diss.fuberlin.de/diss/receive/FUDISS_thesis_000000007142).

Potočnik, Barbara, *Šolski sistem v Avstro-Ogrski monarhiji s poudarkom na šolstvu na Slovenskem*. Diplomaska naloga. Maribor: digitalna knjižnica Univerze v Mariboru, 2010. Url naslov: <https://dk.um.si/IzpisGradiva.php?id=13160>.

### Literatura

Annuario del Ginnasio Superiore Comunale „Francesco Petrarca“, A. 1 (1912/13)–2 (1913/14). Trieste: Stabilimento artistico tipografico G. Caprin.

Caporrella, Vittorio: Scuola, diritto linguistico e identità nazionale. Il caso del Ginnasio di Gorizia, 1910–1912. Trento e Trieste. Percorsi degli italiani d'Austria dal '48 all'annessione. Atti del Convegno (Rovereto, 1–3 dicembre 2011) (ur. Fabrizio Rasera). Rovereto, 2014, str. 259–283.

Cencič, Majda, Šola za znanje učiteljev. Od učiteljskih tečajev do Univerze na Primorskem. Koper: Založba Annales, 2004.

Cova, Ugo: Istituzioni scolastiche in Austria e a Trieste da Maria Teresa al 1918. La lavagna nera. Le fonti per la storia dell'istruzione nel Friuli-Venezia Giulia. Atti del Convegno (Trieste-Udine, 24–25 novembre 1995) (ur. Grazia Tatò). Trieste, 1996, str. 61–84.

Debelli-Turk, Lida: Ciril-Metodova šola pri Sv. Jakobu. Sv. Jakob: zgodovinski razgledi po življenju Slovencev v tržaškem delavskem okraju. Zbornik ob poimenovanju šentjakobske osnovne šole po Josipu Ribičiču (ur. Lida Debelli-Turk). Trst, 1980, str. 51–91.

Erster Jahresbericht des öffentlichen deutschen Mädchenlyzeums und der zweiklassigen deutschen Handelsschule für Mädchen in Triest. Triest: Verlag des deutschen Mädchenlyzeums in Triest, 1913.

- Hriberšek, Matej, Klasični jeziki v slovenskem šolstvu 1848–1945. Zbirka Agora. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2005.
- Jevnikar, Martin, O pisanju in tiskanju šolskih knjig, Slovensko šolstvo na Goriškem in Tržaškem 1945–1985, Zbornik. Trst, 1986, str. 131–134.
- Knaflič, Vladimir, Vseučilišče v Trst! Spomenica slovenski javnosti. Gorica: Goriška tiskarna A. Gabršček, 1912.
- Kontestabile Rovis, Mirjana, Slovenski oddelki Cesarsko-kraljevega moškega učiteljišča v Kopru 1875–1909. Arhivi 34, št. 1, 2011, str. 65–80.
- Marinaz, Francesco, Memorie scolastiche. Cenni storici sull'istruzione pubblica di Trieste in genere e sullo sviluppo della scuola popolare in ispecie. Trieste: Tipografia Tomasich, 1891.
- Od Tomaja do Trsta. Šolske sestre sv. Frančiška Kristusa Kralja v službi Cerkve na Primorskem ob bisernem jubileju province. Zbornik. Gorica, 1985.
- Pahor, Drago: Pregled razvoja osnovnega šolstva na zapadnem robu slovenskega ozemlja. Osnovna šola na Slovenskem 1869–1969 (ur. Schmidt, Vlado, Melik, Vasilij, Ostanek, France). Zbornik. Ljubljana, 1970, str. 235–337 (separat).
- Pahor, Samo: Pregled zgodovine slovenskega šolstva na današnjem ozemlju italijanske republike do leta 1945. Slovensko šolstvo na Goriškem in Tržaškem 1945–1985. Zbornik. Trst, 1986, str. 47–85.
- Pierazzi (Pirjevec), Jože, Problem slovenske univerze v Trstu v avstrijski dobi. Zgodovinski časopis 29, 1975/3–4, 1975, str. 255–261.
- Prima relazione oz. Relazione annuale del Civico Liceo femminile di Trieste, A. 1 (1881/82) – 34 (1914/15). Trieste: Stabilimento artistico tipografico G. Caprin; potem Annuario del Civico Liceo femminile di Trieste, 1915/16–1917/18. Trieste: Stabilimento artistico tipografico G. Caprin.
- Primorski slovenski biografski leksikon, 8. snopič. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1982.
- Primorski slovenski biografski leksikon, 16. snopič. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1990.
- Programma della Civica Scuola Reale autonoma in Trieste oz. (od leta 1871) Programma della Civica Scuola Reale Superiore in Trieste, A. 1863/64–1908/09; (od leta 1910) Annuario della Civica Scuola Reale Superiore in Trieste, A. 1909/10–1917/18. Trieste: Stabilimento artistico tipografico G. Caprin.
- Programma del Ginnasio Comunale Superiore di Trieste, A. 1 (1863/64)–43 (1905/06), Trieste: Stabilimento di C. Coen; potem Annuario del Ginnasio Comunale Superiore di Trieste, A. 44 (1906/07)–50 (1912/13); (od leta 1914) Annuario del Primo Ginnasio Superiore Comunale di Trieste, A. 51 (1913/14)–52 (1914/15). Trieste: Stabilimento artistico tipografico G. Caprin.
- Prospetto degli studi dell'I. R. Accademia e Nautica in Trieste, A. 1851/52–1913/14. Trieste: Tipografia Governiale di L. Herrmanstorfer.
- Rupel, Lidija: L. K. Moser: „Aus meinem Leben“ – Iz mojega življenja“. Ludwig Karl Moser (1845–1918) med Dunajem in Trstom (ur. Flego, Stanko, Rupel,

- Lidija). Zbornik mednarodnega študijskega dne, Trst, 21. novembra 2008. Ljubljana, 2012, str. 31–62.
- Rupel, Lidija: Nemška klasična gimnazija (Staatsgymnasium) in nemška realka (Staats-Oberrealschule) v Trstu. Licej Prešeren, Trst (ur. Rupel, Lidija, Zaghet, Neva). Zbornik. Trst, 2016, str. 18–29.
- Schmidt, V., Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem (1848–1870), III. del. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1966.
- Licej Prešeren, Trst (ur. Rupel, Lidija, Zaghet, Neva). Zbornik. Trst: Državni znanstveni licej France Prešeren, 2016.
- Zweiter Jahresbericht des öffentlichen deutschen Mädchenlyzeums und der zweiklassigen deutschen Handelsschule für Mädchen in Triest. Triest: Verlag des deutschen Mädchenlyzeums in Triest, 1914.

### Povzetek

V Trstu se je slovenska narodna skupnost začela politično, ekonomsko in kulturno uveljavljati v drugi polovici 19. stoletja. V tem času so v Trstu nastale tudi prve zasebne slovenske osnovne šole, ki jih je ustanovila Ciril-Metodova družba in ki so kljub naraščajočemu italijanskemu iredentizmu imele močen razmah. Leta 1916 so avstrijske oblasti dovolile tudi ustanovitev slovenske zasebne meščanske šole.

V slovenskem jeziku so potekali tudi razni poklicni tečaji (babiški, klesarski, trgovski), ni pa bilo slovenskih srednjih šol, tako da so se morali Slovenci vpisovati na državne nemške šole ali na občinske italijanske. Tržaški Slovenci so se v veliki večini odločali za nemške šole, predvsem za nemško klasično gimnazijo in realko, zelo malo pa so se vpisovali na italijanske srednje šole. Šole z italijanskim učnim jezikom so bile zelo nacionalistično usmerjene: na začetku na italijanski občinski gimnaziji sploh niso beležili narodne pripadnosti oz. maternega jezika, od šolskega leta 1875/76 do šolskega leta 1884/85 so uporabljali oznako »ilirski« materni jezik, nato »slovanski« in šele v šolskem letu 1910/11 so prvič uvedli izraz »slovenski«.

Državne šole, predvsem gimnazija, so poudarjale svoj nadnacionalni značaj in kazale večjo odprtost do drugih mestnih skupnosti. Na gimnaziji in na realki so najprej organizirali tečaje slovenskega jezika, potem pa so slovenščino vključili v razredni pouk. Poudariti je treba, da je število slovenskih dijakov na nemški klasični gimnaziji pred začetkom prve svetovne vojne večkrat prekosilo število nemških in italijanskih: ob koncu šolskega leta 1911/12 je bilo tam 230 slovenskih dijakov. Po zaprtju slovenske gimnazije v Gorici leta 1915 in ustanovitvi gimnazijskih zaposlovalnih tečajev v Trstu oktobra 1916, so tržaški Slovenci začeli zahtevati, da se tudi v Trstu ustanovi slovenska gimnazija, in sicer realna gimnazija, ki se je za mesto »trgovine in obrti« zdela modernejša in primernejša. Leta

1918 je Ministrstvo za bogočastje in uk končno dovolilo ustanovitev prvih štirih razredov gimnazije, ki naj bi v naslednjih štirih letih obsegala osem razredov. Zaradi epidemije španske gripe pa je prišlo že takoj oktobra do zaprtja zavoda, ki ga italijanske oblasti kljub velikemu povečanju števila vpisanih dijakov niso več aktivirale po razpadu avstro-ogrske monarhije. Šele Zavezniška vojaška uprava je po drugi svetovni vojni, in sicer 8. oktobra 1945, dovolila ustanovitev slovenske realne gimnazije v Trstu.

Tržaški Slovenci so se na začetku prejšnjega stoletja zavzemali tudi za ustanovitev slovenske univerze v Trstu ali vsaj slovensko-italijanske oz. italijansko-slovenske. To nastopanje je bilo v prvi vrsti reakcija na italijanske zahteve po univerzi, obenem pa posledica večjega političnega in ekonomskega vpliva tržaških Slovencev.